

Vathy Zsuzsa

Apa és fia

Szerecseny a nyári menedék. Pici falu, itt laknak a Sziksztin nagyszülők. A gyerekek szeretnek Szerecsenyben lenni. Tomi itt annyit csatangol, amennyit akar, azzal beszélget, akivel akar. Nagyapját, az angolul, németül, szükség esetén olaszul is beszélő éjjeliőrt mindenki ismeri, csak a nevével nem tudnak megbarátkozni. Nem azt mondják Sziksztin, hanem azt mondják, a „Király Magdus férje”. Magdus Szerecsenyben született, itt élt, itt temette el első férjét. Leszámítva azt a rövid időt, amikor újra férjhez ment és beköltözött a városba, férje házába, mindig szerecsenyi volt. Amikor a Sziksztin-ház az államé lett, és a nagykereskedés is, – akkor mind a ketten végleg Szerecsenybe költöztek, Király Magdus szüleitől örökölt házba. Itt elkezdődött Sziksztin János második, vagyis harmadik, de valószínűbb, hogy negyedik élete.

Munka nélkül ő nem bírt élni, sőt, nézni se tudta, hogy a közelében ne dolgozzék valaki, először éjjeliőri állást talált magának, azután az állami gazdaság sertéstelepének őre lett. Mondhatnánk, csak a disznók nem csodálkoztak, amikor a gazdaságba – mintagazdaság volt – külföldi vendégek érkeztek, s ő beszélt velük angolul, németül.

Dolgozni Sziksztin nagypapa mellett az unokáknak is kellett. Vagy, ha nem dolgozni, tanulni.

Yellow, sárga, mondta a nagypapa Tominak. Mondd utánam. Je-lo, mondta a gyerek. Még egyszer mondd. Az unoka a biztonság kedvéért még kétszer mondta. Jelo, jelo.

Just looking, azt jelenti, hogy nézelődöm. Tomi háromszor elismételte ezt is. Akkor mondd, magyarázta a disznópásztor-nagypapa, ha járkálsz, mondjuk egy áruházban, nem akarsz vásárolni semmit, pénzed sincs, miből vennél, csak körül akarsz nézni, és azt akarod, hagyjanak békén.

Sziksztin nagypapa krumplit ásott ki az ebédhez. Kihúzta a földből a bokrot, a többi ásóval kifordította, a gyerek fölszedte, a helyét elgereblyézte.

Az öreg arcán valami kellemes dolog emléke futott át. Amerikában vettem ám földet is, mondta az unokájának. Az első megtakarításból tíz hold földet vettem, úgy árulták, hogy mező, open country – Tomi mondta utána. – Az Ontario-tó felett egy lecsapoló földterület volt, igen jó áron adták. Ezekből lesz ám a legjobb termőföld!

Mi lett vele, kérdezte az unoka?

A nagypapa azt mondta: megvan most is. Csak hát.

Tomi vigyorgott: inkább autót vettél volna.

Nagypapa: hogyne! A kommunistáknak első dolguk lett volna, hogy elvegyék! Az orvosoktól is elvették, azoktól, akik a betegekhez jártak vele. Egynek-egynek később visszaadták.

Biztonság kedvéért felszedtek még egy bokor krumplit, Tomi bevitte a nagymamának. – Király Magdus szerette ezt az ajándékba kapott fiú unokát, a lányokat is szerette, de Tomit náluk is jobban –, se ő, se a férje nem igazán tudta, miért szeret a gyerek náluk lenni, csak sejtették, hogy a nagyszülők és a falu kárpótolják valamiért.

Nagymama az udvaron mosta a krumplit, Tomi a konyhában üldögélt. Ebben a hátsó konyhában egész nyáron keltek a csirkék, egy vagy két kotlós mindig a tojásokon üldögélt. Amikor a nagyanya levette valamelyiket a tojásokról, enni, inni adott neki, a kotlós taraja a verbősségtől sötétpiros lett, körbe-körbe forgott, izgatott mély hangon kotyogott, talán a még ki nem kelt csirkéihez beszélt.

A konyhában, bár nem illett ide, fotel is volt és egy óriási kanapé. Faragott karfáját fonatok, levélsorok, indák díszítették, támlájába egy velencei tükör volt beillesztve. A kanapé bordó plüssel volt bevonva, egy-egy tyúk néha felugrott rá, végigsétált rajta, majd leszállt.

Tomi szeretett itt olvasni. Elképzelte, hogy párnával feltámasztva, reggel elkezdi egy könyvet, és nem kel fel addig, amíg be nem fejezi. A sparheltet is szerette a konyhában, a behemót nagy asztalt, tetején az eternit lappal; és az asztalon a fényűző rendetlenséget, hogy húsklopfólótól a krumplinyomóig és az összes elmosni való edényig minden elfért rajta.

Ezt a fenséges rendetlenséget betetőzte a sarokban egy Zsolnay-tál. Alacsony asztalon állt a díszes porcelán edény, stílizált virágmotívumok, rózsaszín, lila és halvány vörös indák díszítették. Nem tartottak benne semmit, hozzányúlni se mertek.

Tomi úgy találta: ebben a konyhában minden megvan. A fáskosár, a mosó fazék, a parazsas lapát, a macska a tányérjával, a paprikafűzér a falon, a sziták, kések, kenyérdagasztó medence, a lisztes lapát, cserépkorsó, a mosogató vejling, a petróleum melegítő, a több napra főzött malata kávé, a fűszertartó, a Kincses Kalendárium-naptár, a tálca, a habverő és rézmoszár. Mi ehhez képest a csirkeszag, a kotlósszag! – Konyhák konyhája, gondolta. Majd: nemsokára lesz ebéd.

Lett. Paprikás gomba galuskával és zöldbab leves, és körte, ringló, alma. Ebéd után nagypapa aludni készült. Jánosék mikor jönnek, kérdezte kifele menet a feleségétől? „Jánosék” a fia, és fia családja volt. Holnap, mondta a felesége. Holnap lesz szombat.

Megjöttek. A ritka alkalmak egyike: együtt volt a nagy család. Hogy idősebb Sziksztin jó szívvel legyen irántuk, valamennyien dolgozni kezdtek. Ifjabb János, az apa fát vágott. Nagylánya, Anna – mondhatni – dühödten takarított, kívül-belül meg akart sikálni mindent, csak a hátsó konyhába nem ment, nem állhatta a szagát. A takarítás egyúttal azt a célt is szolgálta, hogy előkészítse magának a terepet az olvasásra, az első szobában – tiszta szobában – szokott olvasni, távol emberektől, állatoktól.

Reni kezébe gereblyét adott az apja, gereblyézzé össze az udvaron a leveleket. Tomi magától, kérés nélkül fölszedte a lepotyogott szivát. Ilse asszony pedig megnézte a kertben a virágokat. A kardvirágot, a margarétákat, a szarkalábakat, a petúniákat, majd kihozott a könyvszekrényből egy könyvet, nevezetesen a Boodenbrock házat – mert mi más lehetne ő az apósa, anyósa házában, mint vendég? –, kivitt egy fonott karosszéket az almafa alá és boldogan belemerült szeretett könyvébe. Apósával azonosította Johann Buddenbrockot, férjével a fiát.

Idősebb Sziksztin János és fiatalabb Sziksztin János a diófa alatt, az asztalnál beszélgettek. Apának és fiának erősen hasonlít a természete, mindkettőjüké szigorú, törekvő, céltudatos és a nehéz helyzetekben mindig humortalan. S mert – mondhatni – életüket egyformán vakvágányra futtatta a történelem, a világot átszabni akaró változások kísérlete, ha kettesben maradtak, mindegyiküknek ugyanaz jutott az eszébe. A kudarc.

Megmagyarázhatatlan ingerültséggel nézték egymást apa és fia, és azt gondolták – jól lehet, tudták, hogy nem úgy van, mégis ha ránéztek egymásra, azt képzelték: mindegyikük oka a másik balszerencséjének. – Ha másért nem, azért, mert nem ide születtek és mégis itt élnek. Máshol kellene lenniük, vagyis máshol is lehetnének, de ők itt vannak. Saját elhatározásukból! A világnak ebben a rossz tepsijében, ahol most éppen a szocializmus nevű süteményt sütik a jó szándékú ártatlanok és hétrprobás gazemberek, közösen!

Hallom, mondta az apa a fiának, megint kaptál egy Kiváló Dolgozó kitüntetést.

Igy lesznek nyertesek azok, akiknek nincs veszténivalójuk, válaszolta kedvetlenül a fiú az apjának. – Ha rosszabb cementet adnak, vagy kevesebbet, hiába parancsolnak ránk, hogy kezdjük el az útépitést, nem kezdjük el. Küldjenek el bennünket, ha nem tetszik. De nem küldenek, bolondok lennének. A végén mindig az lesz a legjobb út, amit mi építünk. Gróf Zichy, Sziksztin és Garamvölgyi.

Az apa ezen – akár – el is nevetette volna magát, mert van ezen nevetni való, de vagy azért, mert törleszteni akart valamiért a fiának, vagy másért, nem nevetett, hanem azt kérdezte. – Amikor átveszed a vörös csillagos jelvényedet, mit mondasz nekik? – A fiú hangja ingerült lett. – Mit mondanék? Azt mondom, köszönöm.

Az öreg kárörvendőn hallgatott. Fia azt gondolta: észrevehetné azért az apám, hogy a plecsniben munka is van. Sok munka, jó munka. Tudás, szakmai ismeret. – Az apa azt gondolta: útépítő munkás a fiam, a közigazdász. Én pedig, a New York-i Marlow-szállodalánc egykori főpincére, disznópásztor. – Ezen is lehetett volna nevetni, akár jóízűen, akár Bolond Istók módján, de se az idősebb, se a fiatalabb Sziksztin nem nevetett. Mi ezen a nevetnivaló? Mi benne a vicces? Hogy a csirkefogók, a fosztogatók – miközben üdvöndöket prédikálnak –, elveszik, amit más egy élet munkájával szerzett?

Karácsonykor meghalt Sziksztin nagypapa. A kórházban halt meg, előbb érgörcsöt kapott, aztán a szíve mondta fel a szolgálatot.

Mindenáron haza akart menni, követelte, hogy vigyék haza a kórházból. A mellette lévő, jobboldali ágyon, mondta, egy besúgó fekszik, és ő nem hajlandó besúgókkal egy szobában feküdni. Először csak a családtagjainak mondta, aztán az orvosnak is. Az orvos ráhagyta, igen, úgy lesz, nemsokára haza engedik.

A nap nagy részében hanyatt feküdt az ágyon, néha felült – válla, karja, lába még most is izmos volt – és hangosan beszélt. Egyszer az Istennel, egyszer az apjával.

Azt kérdezte: ugye apám belátod, hogy rossz választás volt? Nem kellett volna Angliából idejönni. Megállhattál volna félúton. Franciaországban, Németországban. Mindegyik gyereked elment innét! Amerikába. Egyedül én jöttem vissza, a kommunisták nagy öröme. Vagyont szereztem, sokat, hogy legyen mit elvenniük. – Felnyögött – Világ tolvajai! – Megint a besúgót kereste, követelte, hogy vagy őt vigyék el innét, vagy a szomszédját, aztán elaludt.

Legközelebb Istennel vitakozott. Csukva volt a szeme, de mintha látta volna, mintha szemtől szemben álltak volna egymással. – Miért tetted ezt velem, kérdezte? Istenem, mondd meg, miért? Először a hadikölcsön, aztán az oroszok. Annyit dolgoztam, mint három másik ember. Te tudod Uram, minden centet félretettem. Üzletlancot akartam. Meg akartam mutatni, én is tudok olyant. Mi lett veled? Elvetted. A házakat is, a nagykereskedést is. Miért? Rosszat tettem én neked? Nem tisztellek? Imádkoztam hozzád, fizettem az egyházi adót, hittem benned, Isten! És nem csak engem bántottál, a fiamat is büntetted. Ahol tudsz, ártasz neki most is. Miért?

Idősebb Sziksztin János egy időre elcsendesedett, majd fel akart kelni az ágyról, de felülni sem tudott már.

Legközelebb éjszaka kezdett el kiabálni:

Az a csomagügy! Amikor Józsi unokaöcsémtől csomagot kaptunk Celledömölkről. Kukoricaliszt, melaszos cukor, egy darab szalonna volt benne. Valaki feljelentett bennünket, estére kijött a rendőrség, elvitte. És másnap kirakták a Fő utcán egy kirakatba, odaírták a nevünket: „Igy járnak a burzsujok.“ Istenem, hát ezt érdemeltem? – A kiabálásra bejött az ápolónő, felkapcsolta a lámpát. Sziksztin János hanyatt fekve, behunyta szemmel beszélt tovább. – A kereskedésem! Kirámoltak belőle mindent. Engem kilöttek, az ajtót lepecsételték. Kérdezlek, Isten, miért tetted ezt? Miért bántál úgy velem, mint egy gonosztevővel? Többet kellett volna dolgoznom? Öregkoromra éjjeliőr lettem, disznópásztor. Az sem volt elég?

Amikor elhallgatott, halottfehér volt.

Másnap Ilse meglátogatta. A kórteremben az egyik szobatárs azt kérdezte tőle, mikor járt utoljára a piacon? Tegnap, mondta Ilse. Árulnak-e rókagombát a piacon? Sziksztin nagypapa hirtelen felült, és rákiáltott a fia feleségére, egy szót se szólj! Bármit mondasz, mindent felír. Azért van itt, hogy jelentsen rólunk.

Azután a nagypapa egy másik szobatársra mutatott, s Ilse fülebe súgta: ő is ávos! Én megismerem őket! – És pissegett.

Ezután két napig csendesesen feküdt. Álmában halt meg.

Apja temetése után Sziksztin János kivett egy hét szabadságot és otthon maradt. Mindenki kíméletes volt hozzá. Hagyták olvasni. Hagyták rádiót hallgatni. Tomi inkább az udvaron játszott, csak ne zavarja, Anna nem otthon, hanem a városi könyvtárban tanult, Reni bement a napközibe, pedig semmi dolga nem volt ott. Ilse asszony minden nap ebédet főzött.

Sziksztin János a családtagjaival külön-külön elmeséltette apja utolsó napjait.

Anna így mondta el: egyszer suttogott, egyszer kiabált. A mellette fekvő férfiról azt mondta, mindent felír. És azt kérdezte, „mit is mondtam“? Csak az ebédéről beszéltél, mondtuk neki. Biztos? Nem beszéltem a munkámról? Az állatgazdaságról? Hogy hány tehén? Hány disznó van? Nem szabad tudniuk!

Tomi azt mondta: amikor utoljára látta, fel akart kelni. Erőlködött, hogy felkel. Odamegy a szomszédjához és kéri, követeli, adja oda a papírját. Vegye ki a párnája alól, látni akarja, mit ír rá. Ha nem adja, elveszi. Van még annyi erő benne. – De nem volt, felülni sem tudott.

Reni azt tette hozzá: nagypapa először azt hitte, a baloldali szomszédja rendes ember, olyan, mint ő, csak a jobboldali spicli. Később azt mondta, tévedett, ő is besúgó, mind a ketten azok.

Az apa komoran nézett maga elé, olyan szomorúsággal, mintha ő is – igen ő is! – a besúgók közé tartozna. Ha nem is a rendőrségnek, de valakinek né ő is jelentene az apjáról. Jelentené, hogy élére állított minden garast, hitelt senkinek nem adott. Az üzletfeleivel bizalmatlan volt és gyanakvó, nem hitte el, ha valaki jót akart neki. Az ünnepeket Isten és a világ fényűzésének tekintette. Leltárt mindig Karácsonykor, Húsvétkor, saját névnapján tartott, nevetni ritkán látta, annál többet haragudni. Hogy élete utolsó éveiben rá is mérges volt, mert keveset segített neki a kertjében, szőlőjében.

Ilyenkor önkínzó mosoly jelent meg az arcán, mint aki saját magánál komiszabb embert nem ismer, két kezével a két térdére könyökölt és maga elé nézett. Ilse, ha észrevette, gyorsan kihívta a kertbe, és megmutatta az új üvegházat. Sziksztin Jánosnak nem hiányzott az üvegház látása, kidobott pénznek tartotta, pusztá léte is bosszantotta –, de mert az ő vizsgáztatásáról volt szó, kiment és úgy tett, mintha Ilse magyarázatára odafigyelne.

Tizenhat éves házasság vagyunk, gondolta. Feleségem nincs negyven éves. Gyerekeink osztálytársával versenyt fut és zsákban futást játszik velük. Üvegházat épít és azt képzeli, a szekfűivel majd sok pénzt keres. Én pedig öregembernek érzem magam mellette, és inkább agglegénynek, mint nős embernek. – Ezen azért ő is meglepődött egy kicsit, annál is inkább, mert betolakodott a gondolatai közé egy ennek ellentmondó, nemrég történt ismerkedés – kaland? – emléke, majd, mintha saját magát akarná meggyőzni róla, hogy a dolog említésre se méltó, átölelte a feleségét.

Ilse – a rosszkedv elűzésére – azt ajánlotta férjének, látogassa meg volt osztálytársát, Keresztélyt, a paptanárt. Ezt Sziksztin János is jó ötletnek tartotta. Másnap elindult. Útközben elment iskolájuk, a volt bencés gimnázium előtt, ettől meghatódott. Mikor a rendház és a gimnáziumi temploma elé ért, egy koldus, vagy inkább tolvajféle embert látott besurranni a templomba. Utána ment: ki tudja, az ilyen ember mit akar ott?

Meglepetésére, az ápolatlan, rongyos ruhás férfi letérdelt Szent Antal elé, bedobott a perselybe egy pénzmét, keresztet vetett és

kiment.

Sziksztin János leült a padosor legutolsó padjába, kezébe temette az arcát. Meggonoszodtam, mondta magának. Apja életére gondolt, saját életére. Anyjáéra, akit szinte nem is ismert. Mit rontottam el, töprengtettem, mit csináltam rosszul? Ha nem én hibáztam, akkor ki? Vagy lehet felelőssé tenni egy kort? A bárgyú és gonosz történelmet?

Elindult, hogy Keresztéllyel megbeszélje mindezt. Osztálytársa anyját találta csak otthon, a fia, mondta, hittanórát tart a szomszéd falu iskolájában, várja meg, mindjárt haza ér.

Keresztély biciklivel érkezett, alul összecsiptetett nadrágban, rövid kabátban, nem ám fekete reverendában. Megölelte barátját, a gyerekekről áradozott, akiket tanít, milyen kedvesek, értelmesek, mennyi örömet okoznak neki. Tele vannak ötletekkel, hogy a faluban kinek és hogy segítsenek? Aki beteg, meleg ételt visznek neki – az anyjuktól kérik –, aki egyedül van, annak rendbe teszik a házát.

A hittanár farkas éhes volt, hívta barátját is, hogy egyen vele. János azt mondta, már ebédelt és egyáltalán nem éhes. Keresztély tovább lelkendezett: mióta a rendjüket feloszlatták, ezen a városzéli kis plébánián húzza meg magát, mondta, és sosem gondolta volna, hogy ennyi szeretetre vágyó, tiszta szívű ember van a világon.

Sziksztin János elképzelte, hogy osztálytársa az ebéd után pihenni szeretne. Ha nem fekszik le, elbóbiskol, esetleg éjszaka beteghez hívják, gyónásra, utolsó kenetre. Megbeszéltek, mikor találkoznak és elköszönt tőle. Keresztély őszinte szeretettel megölelte, de nem tartóztatta.

Amikor hazaért, Tomi fia az udvaron focizott. Az apja hívta, menjenek le együtt a kertbe. Lementek, egészen a patakig. A víz teteje békanyálás volt, inkább állt, mint folyt, félig töltötte meg a medrét.

Az apának elborult a tekintete. Látod, fiam, mondta, ezen a vízen már nyolcszáz évvel ezelőtt malmok működtek. Végig, a városon, a kertek alatt folyt a Tapolca. Öntöztek vele, kendert áztattak, mostak, hajnalban ivóvizet vettek belőle. Mikor a városban műtrágya gyárat építettek, a tulajdonos kialakított a munkásembereknek egy nagy halastavat, hogy horgászhasanak, pecázhassanak, fürödhessenek benne. Hogy örömet szerezzen egy csomó embernek. – Megremegett a hangja: – Ezek a barbárok meg elhatározták, hogy elvezetik a folyót! Mert tud ez fordítva is folyni, ha ők akarják! A helyén pocsolya lett, pézsmapatkányokkal. A város közepén óriási pócegödör. – Várt egy kicsit, kifújta magát. – Ilyen a kevélység fiam, és az emberi butaság.

Apa – kérdezte Tomi. Ahogy csak a mindentudó apáktól kérdezősködnek gyerekek, mert biztosak benne, hogy a legjobb, legokosabb választ fogják kapni, a megcáfolhatatlan igazságot; és mert azt gondolta, hogy a kérdés most, ebben a pillanatban a leginkább helyén való. – Apa – kérdezte –, szeretném, ha te magyaráznád el: ki nekünk Sztálin? – Majd megtoldotta a kérdést: – Ki volt Lenin bácsi?

Ettől a Lenin bácsitól sötétedett el Sziksztin János előtt a világ. – A másik név valahogy leszakadt a kérdésről, mintha nem is lett volna, csak Lenin bácsi maradt. Az ő fia! Pont az ő fia! És így!

Amikor meg tudott szólalni, azt mondta – lihegte, nyögte, sziszegte –: jegyezd meg fiam: Lenin a század egyik legnagyobb gonosztevője volt. Létezése merénylet az emberek ellen. Azoknak a vezére volt, mondta, akik nemcsak ölnek, hanem lezüllesztnek, szétvernek, megsemmisítenek.

Ömlött az arcáról a veríték, lihegett. – A történelem egyik zsákutcájába vezette az embereket – mondta végül.

Mikor egy kicsit megnyugodott, a folyóra mutatott. – Látod? Még van benne víz, de nemsokára eltűnik. Földet hordanak a medrébe, betemetik. A hidakat szétverik, házakat építenek rá, a malmokat leszerelik. Volt folyó, nincs folyó. – Tomi az apja szemét olyannak látta, mint amilyenek még soha. Mint két üveggolyó, mintha belülről világítana. – Te még megéred, mondta az apa, nem telik el harminc év, és a karsztvíz újra emelkedni fog. A forrásokból megint víz jön, és a víz helyet kér magának. Visszajön, ha lesz hova. Akkor majd nem az ember győzi le a természetet, hanem a természet az emberi butaságot.

Sziksztin János elfordult, és kitörölt a szeméből egy könnycseppet. Úgy, hogy a fia ne vegye észre. Végre megkönnyebbült. Eltemette az apját.